

Ema Goldman: Francisko Ferer i moderna škola

PREDGOVOR

Ema Goldman

Francisko Ferer i Moderna škola predstavlja tekst kojim je američka anarhistkinja Ema Goldman želela da pobliže upozna američku javnost sa idejama i delovanjem jednog od najznačajnijih predstavnika tzv. slobodarske pedagogije. Iako se ona u njemu ne udubljuje previše u samu problematiku pedagoškog rada, njen tekst je svakako od velike važnosti i može predstavljati (a u vreme kada je objavljen za mnoge i jeste predstavljao) polaznu osnovu za istraživanje spomenute oblasti.

Slobodarska (anarhistička) pedagogija je po mnogo čemu suprotstavljena konvencionalnoj nauci o obrazovanju i vaspitanju, a polazi od stava da je obrazovno-vaspitni proces instrument manipulacije i dominacije u rukama vladajuće klase, te da je stoga potrebna njegova radikalna izmena. Izmenom vaspitno-obrazovnog procesa u slobodarskom duhu mogli bi biti rešeni brojni problemi savremenog društva tj. bile bi stvorene šire pretpostavke za nastanak jednog novog, slobodnog i pravednog društva, jer bi se ovakvim novim obrazovanjem i vaspitanjem ukidalo »u ljudskom umu... sve ono što nas deli... lažni koncepti vlasništva, domovine i porodice« a sve sa ciljem kako bi se ostvarile »sloboda i dobrobit koje svi priželjkujemo«¹[Clifford Harper, *Anarhija: grafički vodič*, Zagreb, 2000, strana 100.]. Na taj način, smatra se, formirale bi se ličnosti neopterećene brojnim problemima i sumnjama koje se u kapitalizmu smatraju nužnošću, ali cilj ovakve slobodarske-komunističke pedagogije zapravo bi bio, prema rečima samog Franciska Ferera, *učenje ljudi ne šta da misle već kako da misle*, što bi bila osnovna odlika svake slobodne

ličnosti.

Slobodarska pedagogija ima svoj začetak u 19. veku – jedan od prvih pokušaja osnivanja slobodnih škola vezuje se za ličnost francuskog pedagoga Pola Robena. Roben je bio ideolog Lige za slobodarsko obrazovanje i osnivač škole *Cempuis* u kojoj su po prvi put primenjivana načela slobodarske pedagogije.

Uprkos zapaženim rezultatima delatnost Robenove škole nije bila dugog veka (zbog pritiska francuske države), a njegovo delo je nastavio Sebastijan For sa svojom školom *Košnica (La Ruche)*. Upravo u vreme kada su otvarane te škole u Francuskoj se nalazio i Francisko Ferer: upoznavši se sa idejama slobodarske pedagogije i sa rezultatima Robenove i Forove škole, Ferer je odlučio da sličan projekat pokrene u Barseloni. Po povratku u Španiju započeo je veliku akciju koja je svoj epilog dobila 1901. godine u otvaranju *Moderne škole (Escuela Moderna)*.

Moderna škola značajno se razlikovala od konvencionalnih obrazovnih ustanova: nije poznavala princip nagrade i kazne, niti je poznavala uobičajeno ispitivanje i ocenjivanje. Fokus je bio na praktičnim znanjima, zbog čega je nastava neretko održavana u fabrikama ili na selu, ali velika pažnja je poklanjana i teorijskom obrazovanju, kao i socijalizaciji učenika (ali i roditelja). Učenici su vaspitavani u slobodarskom duhu i kod njih je razvijana sposobnost kritičkog mišljenja. Zbog svoje nekonvencionalnosti Moderna škola je bila predmet čestih napada crkve, a upravo se snažnoj aktivnosti španskog klera i može pripisati bezumno-monstruozna odluka državnih organa da se Ferer uhapsi i strelja 1909. godine. Međutim, Fererovom smrću nije nestalo slobodarske pedagogije: do 1909. godine u Španiji je već osnovano oko 50 škola po ugledu na Fererovu u Barseloni, a od tog vremena slične škole su osnivane i u drugim zemljama. Među svim sličnim obrazovno-vaspitnim ustanovama najpoznatija naslednica Moderne škole bila je *Škola Stelton* u Americi, koja je delovala gotovo četiri decenije (1915-1953). Pored toga,

uticaj ideje slobodarske pedagogije može se tražiti i u školi *Summerhill*, kao i kod čuvenog psihologa Vilhelma Rajha. Zaslugom upravo Franciska Ferera, kao pionira slobodarske pedagogije, ova ideja jednako je aktuelna i danas.

Emma Goldman: Francisko Ferer i Moderna škola

Iskustvo se pokazalo kao najbolja životna škola. Na muškarca ili ženu koji u toj školi ne nauči nikakvu životnu lekciju gleda se kao na prave idiote. Ipak, začudo, iako institucije nastavljaju da vekovima ponavljaju iste greške, i iz iskustva ne izvlače nikakvu pouku, mi im se potčinjavamo kao da se to samo po sebi podrazumeva.

Čovek po imenu Francisko Ferer živeo je i radio u Barseloni. Bio je poznati dečji učitelj, ljudi su ga voleli. Izvan Španije je samo nekolicina obrazovanih ljudi znala za njegov rad. Za ostatak sveta ovaj učitelj nije ni postojao.

Španska vlada je – po naredbi katoličke crkve – prvog septembra, 1909. godine, uhapsila Franciska Ferera. Nakon nameštenog suđenja, trinaestog oktobra, u šancu zatvora Monthuič, postavljen je uz zid smrti, kao i mnogi pre njega, i streljan. Ferer, nepoznati učitelj, je istog trenutka postao univerzalna figura, dok su se razbuktavali ogorčenje i gnev čitavog civilizovanog sveta protiv ovog bezobzirnog ubistva.

Ubistvo Franciska Ferera nije bio prvi zločin koji su izvršile španska vlada i katolička crkva. Istorija ovih institucija je ispunjena nebrojenim zgarištima i prolivenom krvlju. Ipak crkva i država ništa nisu naučile iz iskustva, niti su se približile shvatanju da svako slabašno biće, koje ubiju, narasta u moćnog džina, koji će jednog dana osloboditi čovečanstvo od njihovih opasnih stega.

Francisko Ferer je rođen 1859. godine u skromnoj porodici. Njegovi roditelji su bili katolici i nadali su se da će odgajiti sina u duhu te vere. Nisu predvideli da će dečak

postati glasnik velike istine, da će njegov um odbiti da putuje starim, ustaljenim putevima. Ferer je rano počeo da preispituje veru svojih predaka. Zahtevao je da sazna zašto Bog, koji govori o dobroti i ljubavi, kvari san nevinog deteta užasnim pretnjama i opisima mučenja, patnje, i pakla. Obdaren trezvenošću i živim istraživačkim umom, nije mu trebalo mnogo da otkrije svu gnusnost katoličke crkve, tog crnog čudovišta. Nije hteo s njom ništa da ima.

Francisko Ferer nije bio samo skeptik, tragalac za istinom; bio je pobunjenik. Pobuđen pravednim ogorčenjem, njegov razum se podigao protiv gvođenog režima koji je vladao njegovom zemljom i, kada je grupa pobunjenika, predvođena hrabrim patriotom, Generalom Viljakampom, vođena republikanskim idealom, snažno napala taj režim, niko nije bio strastveniji borac od mladog Franciska Ferera. Republikanski ideal, naravno, ne treba pomešati sa republikanizmom u našoj zemlji.² [Misli se na SAD početkom XX veka, što se može videti u nastavku. (Prim. CLS)] Ma kakvu zamerku, kao anarhistkinja, imam prema republikancima latinskih zemalja, ipak znam da se izdižu visoko iznad istoimene izopačene i reakcionarne partije u Americi, koja razara svaki trag slobode i pravde. Čovek treba samo da pomisli na Macinije, Garibaldije, i veliki broj drugih, da shvati da su njihovi naponi bili usmereni ne samo protiv zbacivanja despotizma, već posebno protiv katoličke crkve, koja je od samog svog nastanka bila neprijatelj svakog progresa i liberalizma.

U Americi je upravo obratno. Republikanizam je drugo ime za kapitalističku eksploataciju, imperijalizam, korupciju, uništenje svakog vidljivog znaka slobode. Njegov ideal je ljigava, ponizna korektnost jednog MekKinlija³ [Vilijem MekKlini je bio predsednik SAD od 1897. do 1901. kada ga je ubio jedan anarhista. (Prim. CLS)] i brutalna osionost jednog Ruzvelta.

Španski republikanski pobunjenici su bili savladani. Potrebno je više od jednog hrabrog pokušaja da bi se razbili ti

prastari okovi, da bi se toj aždaji odrubile glave – katolička crkva i španski presto. Hapšenja, progoni, i kažnjavanje, usledili su nakon herojskog pokušaja male družine. Oni koji su uspeli da umaknu krvoslednicima, morali su radi sigurnosti da pobegnu u inostranstvo. Francisko Ferer je bio među njima. Otišao je u Francusku.

Kako li se morala raširiti njegova duša u novoj zemlji! Francuska, kolevka slobode, ideja, dela. Kako ga je, svojim bujnim životom, morao nadahnuti večno mladi, snažni Pariz, posle mraka njegove vlastite zaostale zemlje. Kakva sjajna prilika za mladog idealistu.

Francisko Ferer nije gubio vreme. Kao gonjen glađu ulazio je u različite liberalne pokrete, sretao se sa svim vrstama ljudi, učenicima, posvećenima, i napredovao. Tu je na delu video Modernu školu, koja će odigrati tako važnu i sudbonosnu ulogu u njegovom životu.

Moderna škola u Francuskoj bila je osnovana mnogo pre Fererovog vremena. Njen stvaralac, iako je škola bila malih razmera, bio je taj nežni duh Luiz Mišel. Svesno ili nesvesno, naša velika Luiz odavno je osetila da budućnost pripada mladoj generaciji; i da, ako mladi ne budu spaseni od buržoaske škole, te institucije koja razara dušu i um, društvena zla će nastaviti da postoje. Verovatno je verovala, zajedno sa Ibzenom, da je atmosfera zasićena duhovima, da odrastao muškarac ili žena mora da savladaju mnoga sujeverja. Čim prerastu smrtonosni stisak jedne utvare, oni, avaj, upadaju u okove devedeset devet drugih utvara. Tako samo nekolicina dosegne vrhove potpune regeneracije.

Dete, pak, ne mora da savlađuje stečene tradicije. Njegov um nije opterećen utvrđenim idejama, njegovo srce nisu ohladile klasne i kastinske razlike. Dete je učitelju ono što je glina vajararu. Da li će svet dobiti umetničko delo ili bednu imitaciju, u velikoj meri zavisi od stvaralačke snage učitelja.

Luiz Mišel je bila izvanredno kvalifikovana da ispuni želje dečje duše. Zar i sama nije bila dečje naravi, tako ljupka i nežna, naivna i velikodušna? Duša Luize bila je uvek uznemirena svakom društvenom nepravdom. Kad god su se ljudi Pariza bunili protiv neke nepravde, bila je uvek u prvim redovima. I pošto je zbog svoje prevelike odanosti potlačenima prosto prizivala odlazak u zatvor, male škole na Monmartru uskoro više nije bilo. Ali svojim angažovanjem je zasejala seme koje je od tada u mnogim gradovima Francuske donosilo plodove.

Najvažniji rizik oko zasnivanja Moderne škole bio je poduhvat velikog Pola Robina. Zajedno sa nekoliko prijatelja osnovao je veliku školu u Sanpuiu, lepom mestu blizu Pariza. Pol Robin je stremio idealu višem od pukih modernih ideja u obrazovanju. Želeo je stvarnim činjenicama da pokaže da je buržoaska koncepcija o nasleđivanju samo puki izgovor kako bi društvo opravdalo svoje užasne zločine prema mladima. Argument da dete mora da ispašta zbog grehova očeva, da mora da nastavi da živi u siromaštvu i prljavštini, da mora da izraste u pijanicu ili kriminalca, samo zato što mu roditelji nisu ostavili nikakvo nasleđstvo, bila je groteskna za prefinjeni duh Pola Robina. On je verovao da koliko god nasleđivanje može da bude značajno, ipak postoje i drugi faktori jednako važni, ako ne važniji, koji mogu, a i nameravaju, da iskorene ili da svedu na minimum takozvani prvi uzrok. Pristojna ekonomska i društvena sredina, dah i sloboda prirode, gimnastičke vežbe, ljubav i simpatija, te, iznad svega duboko poimanje potreba deteta, – sve to bi otklonilo surov, nepravedan, i kriminalan žig, nametnut nevinoj mladeži.

Pol Robin nije pravio selekciju među decom: nije išao roditeljima koji su važili za najbolje. Uzimao je svoj materijal gde god je mogao da ga nađe. Sa ulice, iz trošnih kuća, sirotišta i prihvatilišta, popravnih domova, sa svih onih sivih i odvratnih mesta gde milosrdno društvo krije svoje žrtve kako bi umirilo svoju nečistu savest. Skupljao je sve

prljave, zapuštene, drhtave male beskućnike koje je njegovo mesto bilo u stanju da prihvati, i dovodio ih u Sanpui. Tu, okružene samom lepotom prirode, slobodne i nesputane, dobro hranjene, čiste, duboko voljene i shvaćene, male ljudske biljke su počele da rastu, da cvetaju, da se razvijaju, čak izvan očekivanja njihovog učitelja i prijatelja, Pola Robina.

Deca su rasla i razvijala se u samosvesne ljude i žene koji vole slobodu. Ima li veće opasnosti za institucije koje stvaraju siromašne da bi zauvek zadržale siromaštvo? Sanpui je zatvorila francuska vlada pod optužbom paralelnog obrazovanja, koje je u Francuskoj zabranjeno. Ipak, Sanpui je funkcionisao dovoljno dugo da dokaže svim naprednim pedagogima svoje ogromne mogućnosti i da posluži kao podstrek za moderne metode vaspitavanja, koje, sporo ali neizbežno, podrivaju sadašnji sistem.

Sanpui su sledili mnogi drugi pokušaji obrazovanja – među njima, pokušaj Madlen Verne, talentovane spisateljice i pesnikinje, autorke *Slobodne Ljubavi (L'Amour Libre)*, i Sebastiana Fora, svojom *Košnicom (La Ruche)*, koju sam ja posetila za vreme boravka u Parizu, 1907. godine.

Nekoliko godina ranije, drug For je kupio zemlju na kojoj je izgradio *Košnicu*. Za srazmerno kratko vreme uspeo je da ranije divlje, zapušteno zemljište, pretvori u cvetno mesto, sa svim odlikama dobro održavane farme. Prostrano, četvrtasto dvorište, okruženo sa tri zgrade, i široka staza koja vodi do vrta i voćnjaka, ostavljaju prijatan utisak na posetioca. Vrt, održavan onako kako to samo Francuzi umeju, snabdeva *Košnicu* raznovrsnim povrćem.

Sebastian For smatra da razvoj deteta trpi ukoliko ono biva izloženo protivrečnim uticajima. Samo kada su materijalne potrebe, higijena doma, i intelektualna sredina, harmonično prisutne, dete može da izraste u zdravo, slobodno biće.

Osvrćući se na svoju školu, Sebastian For kaže:

„Prihvatio sam dvadeset četiri deteta oba pola, većinom siročadi ili decu čiji su roditelji suviše siromašni da plate. Obučeni su, smešteni, i školuju se o mome trošku. Do svoje dvanaeste godine dobijaće valjano osnovno vaspitanje. Između dvanaeste i petnaeste – nastavljaajući da uče – treba da izuče neki zanat u skladu sa svojom individualnom sklonošću i sposobnošću. Posle toga su slobodni da napuste *Košnicu* i započnu svoj život u spoljnom svetu, uz uverenje da mogu u bilo koje vreme da se vrate u *Košnicu*, gde će biti primljeni raširenih ruku i uz dobrodošlicu koju roditelji upućuju svojoj voljenoj deci. Zatim, ako žele da rade kod nas, to mogu da učine pod sledećim uslovima: jedna trećina proizvoda za pokriće svojih troškova izdržavanja, druga trećina za opšti fond izdvojen za prihvatanje nove dece, i poslednja trećina za ličnu upotrebu, koju će dete koristiti po svojoj volji.“

„Zdravlje dece o kojima ja sada brinem je odlično. Čist vazduh, kvalitetna hrana, fizičke vežbe na otvorenom prostoru, duge šetnje, poštovanje higijenskih pravila, kratke i interesantne metode učenja, i, iznad svega, naše saosećajno razumevanje i briga o deci, dali su fizičke i mentalne rezultate koji su za divljenje.“

„Bilo bi nepravedno tvrditi da su naši učenici postigli čuda; ipak, uzimajući u obzir da pripadaju proseku, nemajući nikakve prethodne mogućnosti, rezultati su stvarno veoma zadovoljavajući. Najvažnija stvar koju su stekli je – što je inače retka karakteristika obične školske dece – ljubav prema učenju, želja za znanjem, za informisanošću. Ovladali su novom metodom rada, metodom koja ubrzava pamćenje i podstiče imaginaciju. Posebno se trudimo da probudimo interesovanje deteta za svoju sredinu, da ga nateramo da shvati važnost posmatranja, ispitivanja i razmišljanja, tako da kada deca dosegnu svoju zrelost ne budu gluva i slepa za stvari oko sebe. Naša deca nikada ne prihvataju nešto slepo verujući, bez ispitivanja uzroka i svrhe pojava; niti su zadovoljna dok ne dobiju potpune odgovore na svoja pitanja. Tako se njihov um

oslobađa sumnji i straha koji dolaze od nepotpunih i neistinitih odgovora, koji samo izobličuju razvoj deteta i stvaraju nedostatak poverenja u sebe i ljude oko njega.“

„Pravo je iznenađenje kako su naša deca iskrena, ljubazna, i nežna jedna prema drugoj. Harmoničan odnos između njih i odraslih u *Košnici* je veoma ohrabrujući. Smatrali bismo da smo na pogrešnom putu ukoliko bi nas se deca plašila ili poštovala samo zato što smo stariji od njih. Ne propuštamo nijednu priliku kojom možemo da zadobijemo njihovo poverenje i ljubav; na taj način će razumevanje zameniti dužnost, poverenje strah, a ljubav strogost.“

„Niko još nije potpuno shvatio bogatstvo naklonosti, ljubaznosti, i velikodušnosti, koje je skriveno u duši deteta. Trud svakog pravog pedagoga treba da leži u pronalaženju tog blaga kako bi time stimulisao najbolje i najplemenitije porive deteta. Najveća nagrada za nekoga je ukoliko se njegov životni rad sastoji od bdenja nad rastom ljudske biljke, počev od posmatranja kako njena priroda razvija svoje latice, pa do praćenja kako se ona razvija u istinsku individualnost. Moji drugari u *Košnici* ne traže nikakvu veću nagradu, a njihovom zaslugom i naporima, čak više nego mojim, naš ljudski vrt obećava da donese lep rod.”⁴[Majka Zemlja, 1907.]

U vezi sa istorijom i preovlađujućim starim metodama učenja, Sebastian For je rekao:

„Objašnjavamo svojoj deci da prava istorija zapravo tek treba da se napiše, – istorija kao svedočanstvo o onima koji su umrli u naporima da čovečanstvo daruju velikim postignućima, a ostali su nepoznati”.⁵[Majka Zemlja, 1907.]

Francisko Ferer nije mogao da utekne od ovog velikog talasa pokušaja zasnivanja Moderne škole. Uvideo je njene mogućnosti, ne samo u teoretskoj ravni, već u praktičnoj primeni zarad zadovoljenja svakodnevnih potreba. Svakako je shvatio da su Španiji, više nego bilo kojoj drugoj zemlji, potrebne baš

takve škole ukoliko želi da ikada zbaci jaram koji su joj nametnuli sveštenici i vojnici.

Kada uzmemo u obzir da je ceo sistem obrazovanja u Španiji u rukama katoličke crkve, i kada se još setimo katoličke formule: „utuviti katolicizam u glavu deteta do devete godine života znači uništiti ga zauvek za bilo koju drugu ideju“, shvatićemo izuzetan značaj Ferera u donošenju novog puta svojim ljudima. Sudbina mu je uskoro pomogla da ostvari svoj veliki san.

Gospođica Menje (Meunier), učenica Franciska Ferera, imućna dama, zainteresovala se za projekat Moderne škole. Kada je umrla, ostavila je Fereru vrednu imovinu i dvanaest hiljada franaka godišnjeg dohotka za školu.

Obično se tvrdi da pakosne duše mogu da shvate samo pakosne ideje. Ako je tako, podli pokušaji katoličke crkve da ocrni karakter Ferera kako bi opravdala svoj vlastiti crni zločin mogu se lako objasniti. Tako su u svojim američkim katoličkim novinama širili laž da je Ferer iskoristio svoju intimnost sa gospođicom Menje da bi došao u posed njenog novca.

Lično smatram da je intimnost, bilo kakve prirode, između muškarca i žene njihova vlastita stvar, njihova sveta privatnost. Ne bih na to ni trošila reči kada to ne bi bila jedna od mnogih podlih laži koje su kružile o Fereru. Naravno, oni koji znaju kakva je čednost katoličkog klera razumeće moju insinuciju.

Jesu li katolički sveštenici ikada gledali na ženu drugačije nego kao na seksualnu robu? Istorijski podaci o samostanima i manastirima nam dovoljno o tome govore. Kako bi onda oni mogli da shvate saradnju muškarca i žene koja bi postojala izvan seksualnih odnosa?

U stvari, gospođica Menje je bila znatno starija od Ferera. Provevši svoje detinjstvo i devojaštvo sa škrtim ocem i pokornom majkom, lako je mogla da visoko oceni potrebu za

ljubavlju i radošću u dečjem životu. Sigurno je videla da je Francisko Ferer učitelj, a ne koledž, mašina, ili čovek sa diplomom, i to učitelj obdaren genijem za taj poziv.

Opremljen znanjem, iskustvom, i potrebnim sredstvima; iznad svega, prožet božanskim nadahnućem svoje misije, naš drug se vratio u Španiju i tu je počeo svoje životno delo. Devetog septembra 1901. godine, prva Moderna škola je bila otvorena. Ljudi Barselone su je primili oduševljeno i obećali svoju podršku.

U kratkom obraćanju na otvaranju škole Ferer je podneo svoj program prijateljima. Rekao je: „Nisam veliki govornik, ni propagandista, ni borac. Ja sam učitelj, volim decu iznad svega. Mislim da ih razumem. Želim da pružim svoj doprinos slobodi kako bi mlada generacija bila spremna za susret sa novom erom”. Prijatelji su ga upozorili da bude obazriv u svojoj opoziciji katoličkoj crkvi. Znali su do kojih krajnosti će ona ići da se otarasi neprijatelja. Ferer je, takođe, znao. Ali, poput Branda, verovao je u sve ili ništa. Nije hteo da Modernu školu zasnuje na istoj staroj laži. Hteo je da bude iskren, pošten, i otvoren prema deci.

Francisko Ferer je postao drugima sumnjiv. Od samog prvog dana otvaranja škole bio je praćen. Školska zgrada je bila osmatrana, kao i njegov mali dom u Mangatu. Svaki njegov korak je bio praćen, čak i kada je išao u Francusku ili Englesku radi savetovanja sa svojim kolegama. Bio je sumnjiv i bilo je samo pitanje vremena kada će neprijatelj koji vreba stegnuti omču.

Neprijatelj je, zamalo, uspeo 1906. godine, kada je Ferer bio upleten u pokušaj atentata na Alfonsa. Oslobađajući dokazi su bili suviše jaki čak i za crne gavrane⁶[Crni gavrani – katolički kler.], morali su da ga oslobode – ali, naravno, ne zauvek. Čekali su. Svakako, mogu oni dugo da čekaju kada se spremaju da uhvate žrtvu.

Naposletku je za vreme ustanka protiv vojske u Španiji, jula 1909. godine, usledio pravi trenutak. Čovek će morati uzaludno da pretražuje anale istorije revolucija da bi našao značajniji protest protiv militarizma. Narod Španije, koga je vekovima gazila vojnička čizma, nije mogao više da trpi represiju. Hteli su da odbiju učešće u besmislenom klanju. Nisu videli svrhu pomaganja despotskoj vladi u njenom ugušivanju i tlačenju malog naroda koji se bori za svoju nezavisnot, kao što su to radili hrabri Rifanci. Ne, nisu hteli da dignu svoje oružje protiv njih.

Osamsto godina je katolička crkva propovedala evanđeosku poruku mira. Ipak, kada su ljudi stvarno hteli da ovo evanđelje pretvore u životnu stvarnost, crkva je od vlasti tražila da prinudi ljude da nose oružje. Tako je dinastija Španije sledila smrtonosne metode Ruske dinastije – ljudi su silom izvođeni na bojno polje.

Tada, i samo tada, njihova sposobnost trpljenja je bila pri kraju. Tada, i samo tada, okrenuli su se radnici Španije protiv svojih gospodara, protiv onih koji su, kao pijavice, isisavali njihovu snagu, njihov život. Da, napadali su crkve i sveštenike, ali da su ovi imali hiljadu života, verovatno ni njima ne bi mogli da se iskupe za užasna zverstva i zločine koje su izvršili nad španskim narodom.

Francisko Ferer je bio uhapšen prvog septembra, 1909. godine. Do prvog oktobra njegovi prijatelji i drugovi nisu čak ni znali šta mu se dogodilo. Tog dana primljeno je pismo od *Imanitea (L'Humanite)* iz koga se može saznati o celoj parodiji suđenja. Sledećeg dana njegov drug, Soledad Viljafranka primio je sledeće pismo:

„Nema razloga za brigu; ti znaš da sam apsolutno nevin. Danas sam posebno pun nade i radosti. Prvi put mogu da ti pišem i prvi put od mog zatočenja mogu da uživam u zracima sunca, koji slobodno prolaze kroz prozor moje ćelije. I ti sam mora da si radostan”.

Koliko je dostojno sažaljenja što je Ferer verovao, još četvrtog oktobra, da neće biti osuđen na smrt. Još je za veće sažaljenje što su njegovi prijatelji i drugovi još jednom napravili veliku grešku, pripisujući neprijatelju osećaj za pravdu. Po ko zna koji put su poverovali u sudske vlasti a videli su samo kako na njihove oči ubijaju njihovu braću. Nisu izvršili nikakvu pripremu da spasi Ferera, niti čak protest od nekog značaja, ništa. „Zašto? Nemoguće je da osude Ferera, on je nevin.“ Ali sve je moguće kod katoličke crkve. Zar ona nije obučeni verni sluga, čija su suđenja njenim neprijateljima najgore izvrgavanje pravde ruglu?

Četvrtog oktobra Ferer je poslao sledeće pismo *Imaniteu*:

Zatvorska ćelija, 4. oktobar, 1909.

Moji dragi prijatelji,

bez obzira na moju apsolutnu nevinost, tužilac traži smrtnu kaznu, zasnovanu na potkazivanjima policije, koja me predstavlja kao vođu svetskih anarhista, koji upravlja radničkim sindikatima Francuske, i krivi za zaveru i ustanke svuda, izjavljujući da su moja putovanja u London i Pariz bila preduzimana samo u tom cilju.

Pokušavaju da me ubiju takvim nečuvenim lažima.

Glasnik se sprema za odlazak i više nemam vremena da pišem. Svi dokazi koje je policija podnela istražnom sudiji nisu ništa drugo do splet laži i klevetničkih insinujacija. Ali nema dokaza protiv mene, budući da ništa nisam uradio.

FERER

Trinaestog oktobra, 1909. godine, Fererovo srce, tako hrabro, verno, tako odano, bilo je ugušeno. Jadne budale! Jedva je poslednji očajni otkucaj tog srca zamro kada je već počeo da udara stostruko u srcima civilizovanog sveta, sve dok nije izrastao u strašnu grmljavinu, bacajući svoje prokletstvo na podstrekače crnog zločina. Ubice u crnim odorama i pobožnog držanja, na sud pravde!

Je li Francisko Ferer učestvovao u pobuni protiv vojske? Prema prvoj optužnici koja se pojavila u katoličkim novinama u

Madridu, koju su potpisali Biskup i svi prelati Barselone, nije bio čak ni optužen za učešće. Optužnica je bila u stvari da je Francisko Ferer kriv za organizovanje bezbožnih škola i širenje bezbožne literature. Ali u dvadesetom veku ljudi ne mogu da budu spaljeni samo zbog svojih ateističkih uverenja. Moralo se smisliti nešto drugo. Otuda optužba za podstrekivanje ustanka.

Ni u jednom do sada ispitanom, autentičnom izvoru, nije se mogao naći ni jedan jedini dokaz koji bi povezao Ferera sa pobunom. Ali tada, vlasti nisu ni želele, ni prihvatale dokaze. Bilo je sedamdeset dva svedoka, bez sumnje, ali njihovo svedočenje je bilo pismeno. Nikada nisu suočeni sa Fererom, niti on sa njima.

Je li psihološki moguće da je Ferer učestvovao? Ne verujem da jeste, a evo i mojih razloga. Francisko Ferer nije bio samo veliki učitelj, već je bez svake sumnje bio i izvrstan organizator. Za osam godina, između, 1901. i 1909, organizovao je u Španiji sto devet škola, pored toga, podstičući liberalne snage svoje zemlje da organizuju trista osam drugih škola. U vezi sa svojim vlastitim školskim radom, Ferer je opremio modernu štampariju, organizovao tim prevodilaca, i objavio sto pedeset kopija modernih naučnih i socioloških radova, da ne pominjemo ogromnu količinu racionalističkih udžbenika. Svakako da je samo najmetodичnijii i najefikasniji organizator mogao da ostvari takav podvig.

S druge strane, apsolutno je bilo dokazano da ustanak protiv vojske uopšte nije bio organizovan; da je nastao iznenada za same ljude, poput mnogih revolucionarnih talasa u ranijim prilikama. Ljudi iz Barselone, na primer, kontrolisali su grad četiri dana, te, prema izjavama turista, nikada nije vladao veći red i mir. Naravno, ljudi su bili tako malo pripremljeni da nisu znali šta da rade kada je to vreme došlo. U ovom pogledu oni su bili poput ljudi Pariza za vreme Komune iz 1871. godine. I oni su bili nepripremljeni. Dok su sami gladovali, štitili su robne kuće napunjene do vrha

namirnicama. Postavili su straže da čuvaju Banku Francuske, u kojoj je buržoazija držala ukraden novac. Radnici Barselone su, takođe, bdeli nad plenom svojih gospodara.

Koliko je žalosna glupost gubitnika; koliko užasno tragična! Ali, ipak, zar nisu njegovi okovi bili tako duboko utisnuti u njegovo meso da ih neće pokidati čak i ako može? Strahopoštovanje pred vlašću, pred zakonom, privatnom svojinom, stostruko utisnuto u njegovu dušu – kako može da ih zbací nepripremljen, neočekivano?

Može li neko na trenutak da pretpostavi da bi se čovek kao Ferer pridružio takvom spontanom, neorganizovanom pokušaju? Zar ne bi on unapred znao da će to rezultirati porazom, strašnim porazom za ljude? Te zar nije verovatnije da bi on, iskusni preduzimač, potpuno organizovao napad ako bi učestvovao u njemu? Da su svi ostali dokazi nedostajali, ovaj jedan činilac bi bio dovoljan da Francisko Ferer bude oslobođen optužbe. Ali postoje i drugi jednako uverljivi.

Za sam dan izbijanja pobune, dvadeset peti jul, Ferer je sazvaó konferenciju svojih učitelja i članova Lige Racionalnog Obrazovanja. Trebalo je raspravljati o jesenjem radu i posebno o objavljivanju sjajne knjige Elize Rekli, *Čovek i Zemlja (L'Homme et la Terre)* i knjige Petra Kropotkina *Velika Francuska Revolucija*. Je li uopšte verovatno da bi Ferer, znajući za pobunu, budući deo nje, hladnokrvno pozvao svoje prijatelje i kolege u Barselonu na dan za koji je znao da će njihovi životi biti ugroženi?

Francisko Ferer je bio isplanirao svoj životni rad; mogao je sve da izgubi i da ne dobije ništa osim propasti i nesreće, da je pružio pomoć izbijanju pobune. Ne zbog toga što je sumnjao u pravičnost narodnog besa; već zato što su njegov rad, njegova nada, sama njegova priroda, bili upravljani ka drugom cilju.

Uzalud su izbezumljeni pokušaji katoličke crkve, njene laži, neistine, klevete. Ona je osuđena probuđenom ljudskom savešću

jer je još jednom ponovila odvratne zločine iz prošlosti.

Francisko Ferer se optužuje da uči decu najjezivijim idejama, da mrze Boga, na primer. Užas! Francisko Ferer nije verovao u postojanje Boga. Zašto učiti dete da mrzi nešto što ne postoji? Zar nije verovatnije da je izvodio decu na otvoren prostor, da im je pokazivao lepotu zalaska sunca, sjaj zvezdanog neba, veličanstvenost planina i mora koja uliva strahopoštovanje, da im je objašnjavao na svoj jednostavan, neposredan način zakon rasteinja, razvoja, povezanost sveg života? Takvim radom je zauvek sprečavao da se otrovni korovi katoličke crkve ukorene u umu deteta.

Govorilo se da je Ferer pripremao decu da unište bogate, što podseća na priče o duhovima usedelica. Zar nije verovatnije da ih je pripremao da pomažu siromašnima? Da ih je učio da su poniženost, poniznost, užas siromaštva, poroci a ne vrline; da ih je učio da su dostojanstvo i važnost svih kreativnih napora jedino ono što održava život i gradi karakter. Zar to nije najbolji i najefikasniji način da se jasno iznese na videlo apsolutna beskorisnost i nakaznost parazitizma?

Poslednje po redu, ali ne po važnosti, Ferer je optužen da potkopava armiju širenjem antimilitarnih ideja. Zaista? Sigurno je, kao Tolstoj, verovao da je rat legalizovano klanje, da ovekovečuje mržnju i osionost, da izjeda srce nacija, i pretvara ih u razjarene manijake.

Uostalom, navedimo Fererove vlastite reči o njegovim idejama modernog obrazovanja:

„Želeo bih da privučem pažnju svojih čitalaca na sledeću ideju: sva vrednost obrazovanja oslanja se na poštovanje fizičke, intelektualne, i moralne volje deteta. Kao što u nauci nikakav dokaz nije moguć bez činjenica, tako nema ni pravog obrazovanja ako u njemu nema onoga što je oslobođeno od sveg dogmatizma, onoga što samom detetu prepušta izbor pravca njegovih napora, i ograničava se na podržavanje tih napora.

Nema ničeg lakšeg nego promeniti ovu svrhu, i ničeg težeg nego poštovati je. Obrazovanje je uvek nametanje, povređivanje, prisiljavanje; pravi pedagog je onaj ko najbolje štiti dete od svojih vlastitih ideja, svojih posebnih kaprica; onaj ko može najviše da pobudi vlastite snage deteta.“

„Uvereni smo da će obrazovanje budućnosti biti potpuno spontane prirode; sigurno da to još uvek ne možemo da shvatimo, ali razvoj metoda u pravcu šireg shvatanja života kao fenomena i činjenica da svi progresi ka savršenstvu znače prevladavanje prisile, govore nam da smo u pravu kada se nadamo da ćemo naukom osloboditi dete.“

„Ne ustežimo se da kažemo da želimo ljude sposobne da se razvijaju bez zastoja, da neprestano razaraju i obnavljaju svoju sredinu, da obnavljaju sebe same; ljude, čija će intelektualna nezavisnost biti njihova najveća snaga, koji se neće vezivati ni za šta, uvek spremni da prihvate najbolje, srećni zbog trijumfa novih ideja, težeći da žive mnoge živote u jednom životu. Društvo se plaši takvih ljudi; zbog toga ne smemo da se nadamo da će ono ikada želeti obrazovanje koje će biti u stanju da nam takve ljude pruži.“

„Sledićemo radove naučnika koji dete proučavaju s najvećom pažnjom, tražićemo uporno sredstva da njihovo iskustvo primenimo na obrazovanje koje želimo da stvorimo, u pravcu sve potpunijeg oslobađanja individue. Ali kako da postignemo svoj cilj? Zar ne neposrednim prijanjanjem na posao koji favorizuje osnivanje novih škola u kome će vladati što više ovaj duh slobode, za koji imamo predosećaj da će ubuduće dominirati celokupnim obrazovanjem.“

„Eksperiment je izvršen, i, za sada, dao je odlične rezultate. Možemo da uništimo sve u sadašnjoj školi što odgovara organizaciji prisile, veštačkoj sredini koja odvaja decu od prirode i života, intelektualnoj i moralnoj disciplini, korišćenoj da se nametnu gotove ideje deci, ubeđenjima koja izopačuju i uništavaju prirodne sklonosti. Bez zebnje da se

prevarimo, možemo da vratimo dete u sredinu koja ga omamljuje, u prirodnu sredinu u kojoj će ono biti u dodiru sa svim što voli, u kojoj će impresije o životu zameniti izbirljivo učenje iz knjiga. I da ne učinimo više od toga, u velikoj meri bismo pripremili oslobađanje deteta.“

„U takvim uslovima mogli bismo već slobodno da primenimo dostignuća nauke i rada s najvećim dobitkom.“

„Znam veoma dobro da time ne bismo mogli da ostvarimo sva naša očekivanja, da bismo često bili prinuđivani, zbog manjka znanja, da koristimo neželjene metode; ali samopouzdanje bi nas podržalo u našim naporima – naime, da bi čak i bez potpunog ostvarenja našeg cilja trebalo da u našem nesavršenom radu uradimo više i bolje od onoga što radi aktuelna škola. Volim slobodnu spontanost deteta koje ne zna ništa, više od intelektualne deformacije deteta koje je bilo potčinjeno našem aktuelnom obrazovanju.“⁷[Majka Zemlja, decembar 1909.]

Da je Ferer zaista organizovao javne neredne, da se borio na barikadama, da je bacio na stotine bombi, ne bi bio toliko opasan za katoličku crkvu i despotizam koliko je opasan njegov otpor disciplini i prisili. Disciplina i prisila – zar nisu kičma svih zala na svetu? Ropstvo, potčinjavanje, siromaštvo, ukupna beda, sve društvene nepravde, potiču od discipline i prisile. Ferer je bio opasan, zaista. Zato je morao da umre, trinaestog oktobra, 1909, u šancu Monthuiča. Pa ko se usuđuje da kaže da je njegova smrt bila uzaludna? U pogledu burnog narastanja univerzalnog ogorčenja: Italija daje imena ulicama u čast Franciska Ferera, Belgija inauguriše pokret za podizanje spomenika; Francuska poziva na čelo svoje najviđenije ljude da nastave delo mučenika; Engleska je prva zemlja koja objavljuje biografiju; sve zemlje se ujedinjuju sa ciljem da ovekoveče veliko delo Franciska Ferera; Amerika, čak, uvek sa zakašnjenjem kada su u pitanju progresivne ideje, osniva Udruženje Franciska Ferera, sa ciljem da objavi potpunu životnu biografiju Ferera i organizuje Moderne škole širom

zemlje. Suočen s ovim revolucionarnim talasom, ko je taj što sme da kaže da je Ferer umro uzaludno?

Smrt u Monthuiču, ma kako čudesna i dramatična, potresa ljudsku dušu. Ponosan i uspravan, duhom okrenutim ka svetlosti, Francisku Fereru nisu bili potrebni lažljivi sveštenici da ga hrabre, niti je prekorevao svog dobrog duha što ga je napustio. Svest da su njegovi egzekutori predstavljali epohu koja umire a da je on bio istina koja živi, održavala ga je u poslednjim herojskim trenucima.

Epoha koja umire i istina koja živi,
Živi koji sahranjuju mrtve.

Bibliografski podaci

Autor	Ema Goldman
Naslov	Francisko Ferer i moderna škola
Prevod	Bratislav Srećković i Milenko Srećković
Izdavač	Centar za liberberske studije
Godina	2006.